

25. ČESKOSLOVENSKÁ SOCIÁLNĚ DEMOKRATICKÁ STRANA DĚLNICKÁ

JAN KUKLÍK

---

1. Vznik strany

Československá sociálně demokratická strana dělnická vznikla transformací a změnou názvu **ČESKOSLOVANSKÉ SOCIÁLNĚ DEMOKRATICKÉ STRANY DĚLNICKÉ** a jejím sloučením s centralistickou **ČESKOU SOCIÁLNĚ DEMOKRATICKOU STRANOU V RAKOUSKU** a se **SLOVENSKOU SOCIÁLNĚ DEMOKRATICKOU STRANOU UHERSKA**. Slovenská sociální demokracie přerušila po vzniku Československé republiky veškeré styky s maďarskou sociální demokracií a přivítala vznik společného státu Čechů a Slováků. Již v prosinci 1918 se přihlásila jako první strana k sesterské organizaci v českých zemích a její vedení v čele s *Emanuelem Lehockým* (1876–1930) připravilo na 25. prosinec 1918 sjezd strany v Liptovském sv. Mikuláši, který rozhodl o začlenění do Československé sociálně demokratické strany dělnické. Po usilovných přípravách se ve dnech 27.–30. prosince 1918 sešel v Praze 12. sjezd Československé sociálně demokratické strany dělnické, který potvrdil sjednocení s Českou sociálně demokratickou stranou, tzv. centralisty, přijal nový organizační řád a nový název, přizpůsobený vzniklému státnímu rámci. Oficiálně se tím završilo i sloučení se slovenskými sociálními demokraty. **ČESKOSLOVENSKÁ SOCIÁLNĚ DEMOKRATICKÁ STRANA DĚLNICKÁ (ČSDSD)** se tak stala první politickou stranou s celostátní působností. Nepodařilo se však vyřešit dobově aktuální otázku sjednocení všech socialistických stran v Československu. Na 12. sjezdu se bouřlivě diskutovalo o sloučení se stranou československých socialistů. Ale to, co se ještě na půdě Socialistické rady v létě a na podzim roku 1918 zdálo jako reálné, sjezd podmínil pro československé socialisty přijetím nového programu, založeného na sociálnědemokratických zásadách, a ze sloučení sešlo.

Bezprostřední předpoklady pro transformaci Československé sociálně demokratické strany dělnické se vytvářely zejména od roku 1917. Po únorové revoluci v Rusku došlo v českých zemích k vlně masových protestů. Pod vlivem aktivit zahraničního i domácího odboje byly motivovány národně, ale v závislosti na celkové válečné situaci i sociálně. Vypjaté společenské klima se odrazilo i uvnitř sociální demokracie. Její dosavadní politiku loajality vůči

Rakousku-Uhersku, politiku pasivity a „přezimování po dobu války“ představovanou *Šmeralovým* vedením strany, ostře kritizovala radikálně nacionálně orientovaná opozice ve straně, jejímiž nejvýznamnějšími představiteli byli *Gustav Habrman* (1864–1932), *Rudolf Bechyně* (1881–1948) a *František Modráček* (1871–1960). Žádali, aby sociálnědemokratická strana změnila svou dosavadní orientaci na státoprávní uspořádání v rámci podunajského soustátí ve střední Evropě a nahradila ji orientací na vytvoření samostatného československého státu. Rovněž v emigraci se četní sociální demokraté postavili za požadavky zahraniční odbojové akce. Podporovali myšlenku československé samostatnosti, jak ji vyjádřil T. G. Masaryk. Učinili tak sociální demokraté ve Spojených státech amerických (*E. Voska, V. Beneš, J. Martínek, F. Hlaváček* a další), Francii, Velké Británii, Švýcarsku i Rusku. Výrazem posunu v politice českých sociálních demokratů se stala jejich účast na konferenci socialistických stran ve Stockholmu, kde na jednáních 26. a 27. června 1917 nechali zaznít toto programové prohlášení: „Delegáti československé sociální demokracie jsou si vědomi, že válka, podníčená vládami, vedenými tendencemi imperialisticko-kapitalistickými, může býti ukončena brzkým mírem jen tenkrát, když ve všech státech v ní zúčastněných bude pevná vůle a jisté záruky, že zásady úplné demokracie a sebeurčení každého národa budou provedeny [...]. Vycházejíce z těchto hledisek zásadních, žádáme pro svůj národ český utvoření samostatného státu českého v rámci federativně vybudovaného dunajského soustátí. Žádáme, aby v tomto státě došli politického sjednocení všichni příslušníci českého národa, pokud uzavřeně obývají souvislé teritorium, tedy také Slováci.“

Po konferenci ve Stockholmu se *B. Šmeral* (1880–1941) vzdal funkce předsedy strany, protože politika prorakouského aktivismu neuspěla. Sociální demokracie spolu s téměř celou českou demokratickou politickou reprezentací přešla na linii, která směřovala k vytvoření samostatného státu. Do ústředního výkonného výboru strany byli na konci září 1917 kooptováni představitelé radikálního nacionálního křídla *F. Modráček, G. Habrman, L. Pik* (1876–1948) a *J. Prokeš* (1873–1935). Předsednictví poslaneckého klubu sociální demokracie převzal *G. Habrman*. Sociálnědemokratická strana se začala zúčastňovat všech projevů národněosvobozené politiky. Spolupodepsala prohlášení pro „samostatný demokratický stát československý“ při zahájení činnosti říšské rady, účastnila se generálního sněmu českých poslanců v lednu 1918 i revoluční národní přísahy v dubnu 1918. V květnu 1918 se aktivně připojila k oslavám 50. výročí položení základního kamene k budově Národního divadla a v červenci se významně podílela na ustavení Národního výboru československého, který představoval vrcholný orgán české politické reprezentace.

Sociální demokrat *F. Soukup* (1871–1940) v něm zastával funkci jednatele a později se stal jedním z „mužů 28. října 1918“.

Sociálnědemokratická strana přivítala vznik ČSR jako „naplnění národně osvobozené části jejího politického programu“. Její představitelé vstoupili do Revolučního národního shromáždění, jehož předsedou se stal *František Tomášek* (1871–1938). Vyslali do něho 53 poslanců (druhý nejvyšší počet po agrární straně, jak to odpovídalo tzv. Švehlovu klíči), z nichž 20 bylo novinářů, spisovatelů nebo sazečů, 11 úředníků, 10 odborových a stranických pracovníků, pět mělo svobodné povolání, čtyři byli pracovníci veřejné správy, jeden zemědělec a jeden obchodník. Po volbách do obecních zastupitelstev v červnu 1919, z nichž sociální demokracie vyšla jako nejsilnější strana (30,1 % hlasů), jmenoval prezident Masaryk ministerským předsedou *Vlastimila Tusara* (1880–1924). Sociálnědemokratičtí ministři ovšem působili již v první koaliční vládě Karla Kramáře; *G. Habrman* zastával funkci ministra školství a národní osvěty, *František Soukup* stál v čele ministerstva spravedlnosti a *Lev Winter* (1876–1935) byl ministrem sociální péče. Šlo o aktivní mluvčí nacionálně orientovaného křídla strany, které za vedení předsedy strany *Antonína Němce* (1858–1926) jednoznačně prosazovalo linii převzetí odpovědnosti za konstituování, správu a řízení nového státu a vidělo v tom smysl a naplnění své dosavadní politické činnosti. V *Tusarově* vládě zůstali jako ministři *G. Habrman* a *L. Winter*, ministrem veřejných prací se stal *Antonín Hampl* (1875–1942).

Konstituování Československé sociálně demokratické strany dělnické nejen z organizačního, ale i z ideového hlediska měl potvrdit 12. sjezd. Předmětem posuzování učinil dvě základní otázky: zhodnocení politiky sociální demokracie v letech první světové války a stanovení jejích úkolů v nové republice. Kýžené jednoty v nich dosaženo nebylo, situace uvnitř sociálnědemokratické strany se polarizovala. Ve vedení strany převažovali stoupenci názoru, že prvořadé byly zásluhy sociální demokracie o vznik republiky. Na první místo budoucí taktiky kladli práci pro ni. Zasazovali se přitom o uskutečnění řady sociálních reforem. Reformy se měly týkat vyvlastnění velkostatků, dolů, hutí a velkých průmyslových podniků a jejich zestátnění. Prosazena měla být i odluka církve od státu, zestátněno a demokratizováno školství, zavedena všeobecná péče o zdraví, uskutečněna rovnoprávnost žen a přijata nová berní soustava. Proti nim stáli levicoví radikálové v čele s *B. Šmeralem*. Ostře kritizovali účast sociální demokracie v koaličních vládách a prohlašovali, že „není věcí proletariátu hledět uplatňovat měšťácké zájmy v republice“. Očekávali, že v dohledné době dojde k revoluci, která dosáhne naplnění „proletářského sociálně-revolučního programu“. Vyslovili se pro podporu navrátilců z Ruska, kteří byli

členy Komunistické strany Čechů a Slováků na Rusi, a zahájili jednání s nově ustavenou Komunistickou internacionálou. Zvolili si směr, který vedl k rozkolu.

Do prvních poválečných parlamentních voleb sociální demokracie vstupovala ještě jako jednotná strana, přestože už byla vnitřně ideově rozdělena. Dne 7. prosince 1919 totiž uspořádalo radikálně levicové křídlo první samostatnou konferenci. Vytvořilo na ní ucelenou ideovou a politickou platformu a ustavilo se jako zvláštní směr ve straně – marxistická levice. V novém programovém prohlášení požadovala marxistická levice diktaturu proletariátu, zřízení dělnických rad a připojení ke Komunistické internacionále. Další konference marxistické levice, která se sešla 7. března 1920, přijala zvláštní předvolební prohlášení, jež ostře napadalo koaliční politiku sociální demokracie a odsuzovalo ČSR jako buržoazní stát. Vedení strany zásadně odmítlo tlak levice na vystoupení z vlády, ale nenalezlo dost odvahy, aby realizovalo *Modráčkův* návrh na rozchod s komunisty, který byl zřejmě nevyhnutelný, a dalo přednost udržení umělé, volebně motivované jednoty strany. V parlamentních volbách v dubnu 1920 sociálnědemokratická strana skutečně zvítězila. Z 254 poslanců získala 74 křesel, což představovalo 25,7 % všech hlasů. V průběhu let existence první Československé republiky už nikdy obdobného volebního úspěchu sociální demokracie nedosáhla. Podle historika a nedávného předsedy sociálnědemokratické strany *J. Horáka* byla důvodem tohoto volebního úspěchu kombinace tužeb československých obyvatel po nezávislé demokratické republice a idejí politické, ekonomické a sociální demokracie, které v té době po všech válečných hrůzách nacházely velikou odezvu mezi miliony lidí.

Ihned po volbách marxistická levice zaktivizovala svou činnost a směřovala k roztržce ve straně. Dne 11. června 1920 k ní uskutečnila důležitý krok, když její stoupenci odmítli hlasovat pro programové prohlášení vlády, v jejímž čele opět stanul sociální demokrat *V. Tusar*. Na celostátní konferenci sociálních demokratů 5. září 1920 se stoupenci marxistické levice rozhodně přihlásili k 21 podmínkám pro vstup do Komunistické internacionály a současně měli v úmyslu prosadit je v celé straně. Za této situace si vedení strany uvědomilo, že jde o samo bytí či nebytí sociálnědemokratické strany. Na zasedání zastupitelstva, které se sešlo 14. září 1920, přistoupilo k zásadnímu politickému a organizačnímu kroku. Celkem 39 hlasy proti 18 hlasům zde byla přijata rezoluce, v níž se jednoznačně prohlašovalo, že vyznavači komunistické linie nemohou nadále zůstat členy sociálnědemokratické strany. Zastupitelstvo také odložilo konání plánovaného řádného 13. sjezdu strany, protože se oprávněně obávalo, že by na něm levice získala většinu. Sociálnědemokratická strana rovněž oznámila, že vystupuje z vlády.

Marxistická levice, vedená *B. Šmeralem*, se rozhodla dosáhnout vítězství v boji o orientaci sociální demokracie. Následujícího dne zorganizovala vlastní zasedání, na němž prohlásila dosavadní vedení strany za rozpuštěné a svolala delegáty sjezdu na původně určený termín, na 25. září 1920. Večer pak zabrala Lidový dům, kde sídlila i redakce a vydavatelství *Práva lidu*. Představitelé vedení sociální demokracie se proti této násilné akci odvolali k soudu.

Rozkol ve straně se stal faktem. Sjezdu, který svolala marxistická levice a uskutečnil se ve dnech 25.–28. září 1920, se zúčastnilo 338 delegátů z 527, kteří byli právoplatně zvoleni okresními organizacemi. Marxistická levice se na něm ustavila jako samostatná strana – **ČESKOSLOVENSKÁ SOCIÁLNĚ DEMOKRATICKÁ STRANA DĚLNICKÁ (LEVICE)**, ale nikoli jako komunistická strana, jak si přáli v Komunistické internacionále. O vstupu do Kominterny se však rozhodla jednat. Poslanci, kteří se přihlásili k levici, vytvořili v Národním shromáždění vlastní poslaneckou skupinu. Zastupitelstvo sociálnědemokratické strany, v němž levicoví radikálové převahu nezískali, neuznalo tento sjezd za oficiální a vyloučilo *B. Šmerala* a 15 dalších představitelů levice ze strany. Připravovalo konání řádného 13. sjezdu. Uskutečnil se 27.–28. listopadu 1920 a schválil rozhodnutí o vyloučení komunistů (stoupenců Kominterny) ze strany a přijal rezoluci, v níž zavazoval sociální demokracii, aby v případě, že vláda bude uplatňovat reakční a protisociální politiku, zvolilo adekvátní způsob obrany. Soudní rozhodnutí ve věci Lidového domu přiřklo tento tradiční sociálnědemokratický majetek umírněnému vedení. *Šmeralova* strana toto rozhodnutí odmítala akceptovat a vyzvala ke generální stávce. Průběh prosincové generální stávky ale prokázal, že se obavy z bolševického převratu nenaplnily.

Sociálnědemokratická strana byla rozkolem výrazně oslabena. Většina dělnického členstva přešla na stranu levice a jen na Plzeňsku a Ostravsku zůstala větší část členské základny věrná vedení. V poslaneckém klubu sociální demokracie, který po volbách v dubnu roku 1920 čítal 74 členů, zůstalo 49 poslanců, 22 přestoupilo do komunistického klubu. Po generální stávce v prosinci 1920 se od sociálnědemokratického klubu odloučili ještě čtyři další poslanci – *V. Brodecký*, *V. Charvát*, *R. Klein* a *J. Kříž* – a založili Klub sociálnědemokratických odborových a zájmových pracovníků, který spolu se skupinou *B. Vrbenského* vytvořil v roce 1923 Socialistické sjednocení.

Sociálnědemokratická strana postupně následky vnitřního rozkolu překonávala. Zpráva ke 14. sjezdu strany, který se sešel ve dnech 19.–21. dubna 1924 v Moravské Ostravě, konstatovala v podstatě její konsolidaci. Tento fakt

zpráva zdůvodňovala především tím, že zástupce sociální demokracie R. Bechyně se soustavně a aktivně podílel na práci tzv. Pětky a že se sociální demokraté zapojili do jednání o vystřídání úřednické vlády vládou parlamentní. V září 1921 vyslala sociálnědemokratická strana do kabinetu, v jehož čele stanul E. Beneš, tři ministry: Antonína Srbu (1879–1943), G. Habrmana a Ivana Déřera (1884–1973). Návrat sociální demokracie do vládní koalice z ní opět učinil uznávanou státotvornou a občanskými demokratickými stranami respektovanou politickou sílu.

2. Program

Po opětné konsolidaci své členské základny zaujala tedy Československá sociálně demokratická strana dělnická pevné místo v politickém spektru ČSR. Svůj profil vyhraňovala v polemice s komunistickými stanovisky. Hledala cestu k nové pozitivní formulaci sociálnědemokratického programu, jehož potřebu poprvé deklarovala jako naléhavou již na zmíněném sjezdu v Moravské Ostravě. Nový program měl jasně potvrdit státotvornou pozici sociální demokracie, která se svou praktickou politikou propracovala k přijetí platformy demokratického socialismu, jež mezi stranami Socialistické dělnické internacionály získával převahu.

Ostravský sjezd vypracoval rámcové programové zásady. Posloužily k formulaci návrhu programu, který byl předložen 15. sjezdu strany, konanému v dubnu 1927 v Praze. Návrh připravovala komise pro revizi programu strany vedená J. Stivínem (1879–1941), opírala se přitom o náměty, které zazněly v rozpravě v posledních ročnících revue *Akademie*. Sjezd ovšem nakonec podrobněji programový návrh neprojednával a doporučil jeho projednání na mimořádném sjezdu strany, který se měl konat v následujícím roce u příležitosti 50. výročí založení strany. Kvůli odchodu sociálnědemokratické strany do opozice se však mimořádný sjezd nekonal.

Diskusi k novému programu otevřelo *Právo lidu* začátkem července 1930. Debata probíhala i na stránkách dalších sociálnědemokratických časopisů. Na jedné straně se debaty zúčastnila celá řada mladých intelektuálů a publicistů, často marxistického zaměření, kteří právě v rámci programové diskuse vstupovali do politického života sociální demokracie, na druhé straně se vyhraňoval i výrazně nemarxistický liberální proud, představovaný především národohospodářem Josefem Mackem (1887–1972). J. Macek charakterizoval návrh programu z roku 1927 a průběh diskuse jako „kolísání mezi starým historickým

materialismem a jeho očekáváním sociální revoluce a moderním etickým a tvořivým socialismem, který v duchu zásad spravedlnosti, rovnosti, bratrství a svobody, na základě vědeckého poznání člověka a společnosti, přetváří život a instituce sociální, jak nejlépe může a dovede“.

Program sociálnědemokratické strany, který byl projednán a schválen na 16. sjezdu strany v září 1930, otevíralo Prohlášení zásad. Představovalo historický kompromis, který spojoval sociálnědemokratickou stranu s její marxistickou minulostí, ale zároveň jí otevíral dveře k modernímu demokratickému, tvořivému a etickému socialismu. Potvrzoval to referát *J. Stivína* o revizi programu, který prezentoval neortodoxní akceptaci marxismu: „My jsme se při této formulaci neptali a nebudeme ptát, je-li či není-li to marxismus, nýbrž je-li či není-li to pravda. A co jsme uznali za pravdu, to jsme do programu dali.“ V Prohlášení zásad se plně uplatnily i ty aspekty uvedeného kompromisu, které se dotýkaly ztotožnění sociálnědemokratické strany s demokracií. Klíčová byla zejména pasáž, v níž se sociální demokracie manifestačně a bezvýhradně hlásila k Československé republice, k jejímuž demokratickému charakteru sama významně přispěla, a prohlašovala, že „bude vždy věrně odhodlaně hájit demokratické republikánské, sociální a kulturní zařízení této republiky a že samostatnost československého národa nalezne v ní vždy nejsilnější oporu.“ Upřímné demokratické vyznání doplňoval dovětek, že sociálnědemokratická strana bojuje na půdě republikánské demokracie o to, aby ČSR byla „přebudována po stránce hospodářské ve smyslu skutečné demokracie socialistické“. Prohlášení zásad se dožadovalo sociálněpolitického zákonodárství, stavělo se za demokratizaci školství, žádalo zachování svobody tisku a volnosti projevu myšlení a vyslovovalo se i pro realizaci dalších tradičních sociálnědemokratických požadavků.

Program sociálnědemokratické strany měl ještě další tři programové oddíly: akční, samosprávný a zemědělský. Akční program zahrnoval oblast hospodářské a zemědělské politiky, vztahoval se k ochrannému a sociálněpojišťovacímu zákonodárství, sociální a zdravotní péči, zabýval se vnitřní i zahraniční politikou a jeho součástí byla i koncepce kulturněpolitická. Shrnoval dosavadní vládní i opoziční zkušenosti sociální demokracie a navazoval na pozitivní výsledky, kterých bylo dosaženo ve 20. letech. Rozhodně ale nenabízel propracovaná koncepční a jasná východiska pro hledání cesty z hospodářské, sociální, ale též politické krize, která se v té době v Československu neodbytně připomínala. Tradiční doména sociálnědemokratické politiky, oblast ochranného a pracovního zákonodárství a oblast sociálního zákonodárství, vykazovala standardní hodnoty sociálnědemokratického přístupu; otázkou ovšem zůstávalo,

jak pro tyto programové projekty získat v podmínkách krize dostatek finančních prostředků. Ve vnitřní ani zahraniční politice nenavrhoval akční program žádné převratné alternativy. Zajímavé byly požadavky na zavedení jednokomorového parlamentního systému a zrušení zákazu výkonu volebního práva pro vojáky a četníky. Velkoryse byl koncipován program kulturně-politický; opíral se o propracované představy jak zdokonalit v zásadě dobrou organizaci československého školství, zdůrazňoval význam vzdělání a pozornost věnoval i výchově dospělých.

Samosprávný program předkládal reformu samosprávy. Samosprávný systém měl být reformován tak, aby se skládal z volených zastupitelstev obcí, okresů a žup. Nejcennější částí samosprávného programu byla ovšem konkretizace úkolů samosprávy v jednotlivých oblastech jejího působení: v oblasti kultury a lidovýchovy, v oblasti sociální péče a zdravotnictví, v oblasti hospodářství a drobného a středního podnikání.

Zemědělský program se zabýval šesti hlavními problémovými okruhy. Prosazoval levné a snadno dosažitelné zemědělské úvěry, požadoval ochranu zemědělských pachtýřů a zavedení postačitelého, nezdanitelného existenčního minima pro zemědělce, vyhlašoval boj zemědělské lichvě. Tradičně nejproblematictější vyznívala závěrečná pasáž o navrhované socializaci zemědělské výroby; vyhlašovala totiž požadavek vyvlastnění zemědělské půdy a zemědělských podniků, které jsou v kapitalistickém vlastnictví, s tím, že tyto vyvlastněné podniky budou odevzdány buď družstvům drobných zemědělců, nebo veřejnoprávním korporacím, nebo státu, vyvlastněna měla být rovněž veškerá půda církevní. Zemědělský program sociální demokracie jako celek přitažlivou alternativu vůči komplexnímu postupu agrární strany na venkově nenabídl.

Programovými koncepty reagovala sociálnědemokratická strana na světovou hospodářskou krizi, která se tvrdě projevila i v československých podmínkách. Duchovním otcem těchto programových návrhů byl především národohospodář *J. Macek*, který jako šéfredaktor redigoval *Laichtrovu Naši dobu*. Významně se podílel na vypracování Programu hospodářského oživení, který byl prezentován jako dílo národohospodářských expertů sociální demokracie. Program hospodářského oživení žádal zejména celý komplex velkorysých investičních akcí v oblasti veřejných prací a řadu zásahů státu do hospodářského života. Jako inspirující příklad tu zřetelně působil Rooseveltův *New Deal*, k jehož obdivovatelům *J. Macek* náležel. Program se vyslovoval proti deflační politice a agitoval pro politiku „levných peněz“ s nadějí, že právě úvěrová expanze umožní větší množství veřejných investic. Zahrnoval i vysloveně proexportní opatření.

Na tyto programové aktivity navázala programová platforma nazvaná Za hospodářskou obnovu státu, zformulovaná v roce 1935. I tu považovalo vedení strany za doklad, že sociální demokracie se zabývá návrhy na hospodářské oživení země nejsvědomitěji ze všech vládních stran. Program se vyslovoval pro zvýšení vlivu Národní banky, jejíž operace na volném trhu měly přinést dostatek peněz pro levné úvěry. Do konce roku 1935 měla meziministerská komise sestavit seznam rozpočtových investic, které budou směřovány tak, aby přinesly oživení pro kraje nejvíce postižené průmyslovou krizí a nezaměstnaností. Celá řada opatření byla orientována na opětné zvýšení schopnosti československého průmyslu uplatnit se na zahraničních trzích.

Specifickou programovou aktivitu vyvinula skupina sociálnědemokratických intelektuálů a publicistů z přispěvatelského okruhu časopisů *Dělnická osvěta* a *Nová svoboda*, kteří považovali pokusy o hledání cesty z krize za nedostatečné, a proto koncipovali Memorandum k 17. řádnému sjezdu, konanému v říjnu 1933 v Praze. Memorandum sedmnácti vycházelo v ekonomické teorii z analýz anglického ekonoma J. M. Keynese a při koncipování „akčního socialistického hospodářského plánu“ (planismus) se inspirovalo myšlenkami belgického socialisty H. de Mana. Cenná a původní byla úporná snaha autorů memoranda formulovat novou vývojovou alternativu pro demokratické Československo – měl se jí stát „akční socialistický plán pro ČSR“. Na sjezdu se však tato koncepce neprosadila.

Poněkud odlišně složený tým teoretiků a publicistů takový „akční plán“ připravil v průběhu roku 1934, v prosinci téhož roku byl daný program pod názvem Co chtějí socialisté poprvé publikován. Hlavní práce na jeho přípravě převzal *Josef Fischer*, přední teoretik skupiny Dělnické akademie, která měla své tiskové tribuny právě v časopisech *Dělnická osvěta* a *Nová svoboda*, mezi autorským kolektivem lze ovšem najít i národohospodáře ze skupiny *J. Macka* a také představitele německé sociální demokracie *W. Jaksche*. V uvedeném programu se reprezentanti tvůrčího intelektuálního potenciálu sociální demokracie pokusili formulovat alternativu demokratického a socialistického vývoje v Československu. Učinili tak s vědomím, že v koaličních vládách zástupci sociální demokracie mnohé z programových požadavků prosadit nemohou. Program Co chtějí socialisté se vyjadřoval ke všem hlavním oblastem politického, hospodářského, sociálního a kulturního života ČSR. Nejvíce v něm zaujme pregnantní formulace o nutnosti vzájemného sepětí demokracie a socialismu – k této jasně vyjádřené programové vizi dospěli tvůrci programu díky tomu, že hledali řešení, které by bylo přijatelné pro širší společenské vrstvy, bez třídně podmíněného egoismu. V pokusu podnítit rozsáhlejší aktivizaci

sociální demokracie jako celku však tento program příliš úspěšný nebyl; vyjadřoval totiž, co sociální demokraté „chtějí“, nikoli už reálnou a pragmatickou představu, co v daných vnitropolitických podmínkách a za stávající mezinárodněpolitické situace prosazovat skutečně mohou a čeho mohou opravdu dosáhnout. Vedení sociální demokracie proto vítalo program jako „podnět k novému myšlení“, ale v politické praxi se cítilo povinno dostát závazkům koaliční spolupráce. Nicméně ústřední ideu o nutném sepětí demokracie a socialismu přijalo plně za svou. Potvrdil to později i A. Hampl, který na sjezdu strany v roce 1937 prohlásil, že „osudy sociálně demokratické strany jsou nerozlučně spojeny s věcí demokracie“.

Synonymní pojmání fenoménu demokracie a socialismu reprezentovalo nadčasovou součást a specifický přínos i následujících programových aktivit mladých sociálnědemokratických intelektuálů ze skupiny Dělnické akademie. V období druhé republiky koncipovali programový dokument Druhá republika – stát práce, od něhož vedla přímá cesta k vypracování programu Petičního výboru Věrní zůstaneme a později celého Ústředního vedení odboje domácího z let 1940–1941, který nesl název Za svobodu do nové Československé republiky a reprezentoval celý demokratický proud domácí rezistence.

3. Vnitřní organizace

Vnitřní organizační struktura Československé sociálně demokratické strany dělnické v letech 1918–1938 organicky navazovala na předchozí stav. Její základní jednotkou zůstávaly místní politické organizace, organizace sociálnědemokratických žen, dělnické tělocvičné jednoty a organizace sociálnědemokratické mládeže. Zpráva ke 14. sjezdu strany v Moravské Ostravě (duben 1924) uváděla 2 260 řádně fungujících místních politických organizací sociálnědemokratické strany, které soustřeďovaly 187 855 členů (z nich bylo 17 883 žen a 83 773 členů se rekrutovalo z řad členstva dělnických tělocvičných jednot a sociálnědemokratické mládeže.) Početně nejsilnější župu měla sociální demokracie i nadále v Plzni (16 723 členů), druhá nejsilnější zůstala župa moravskoostravská (společně s Těšínskem vykazovala 16 785 členů) a teprve na třetím místě v počtu členstva byla župa pražská, do rozkolu početně nejsilnější župní organizace (v dubnu 1924 se v ní organizovalo celkem 15 006 členů). Do sjezdu v Moravské Ostravě upravila sociální demokracie počet žup tak, aby odpovídal správnímu rozdělení ČSR na župy podle župního zákona: devět žup v Čechách, pět na Moravě a ve Slezsku a šest na Slovensku. Na Podkarpatské Rusi vystupovala sociálnědemokratická strana ve 20. letech jako samostatná politická strana.

Organizační řád sociálnědemokratické strany přijal 15. řádný sjezd, který se uskutečnil ve dnech 15.–18. dubna 1927 v Praze. Organizační řád stanovil podmínky příslušnosti k straně, přičemž členství spojoval s členstvím v místní politické organizaci. Poměrně podrobně specifikoval podmínky ztráty členství a upravoval i otázky smírčích soudů. Mezi povinnosti člena sociální demokracie patřilo členství v některém odborovém svazu, který byl součástí Odborového sdružení československého, a členství v některé družstevní spotřebitelské organizaci připojené k Ústřednímu svazu československých družstev. Člen strany měl i jinak podporovat činnost všech hospodářských, svépomocných, kulturních a zájmových složek, které k sociálnědemokratické straně příslušely.

Vlastní organizační strukturu sociálnědemokratické strany tvořily podle organizačního řádu: organizace místní, organizace okresní, organizace župní (krajské) a organizace ústřední. V čele místní politické organizace stál výkonný výbor, který měl významné pravomoci i povinnosti. Schůzí výkonného výboru s hlasem poradním se mohli zúčastňovat reprezentanti dalších základních složek strany: uliční a domovní důvěrníci, delegátka místního agitačního kroužku žen, delegát organizace mládeže, zástupci odborových skupin, zástupci závodních výborů (rad) místních podniků, zástupci organizace domkářů, živnostníků, odbočky Dělnické akademie, organizace učitelů, studentů a dělnické tělocvičné jednoty.

Nadřízeným orgánem strany pro místní politické organizace byly organizace okresní, které fungovaly v každém soudním (popřípadě politickém) okrese a v Praze v obvodu každé čtvrti. Nejvyšší orgán okresní organizace tvořila okresní konference, jíž se zúčastňovali volení delegáti místních organizací, důvěrníci místních politických organizací a organizací mládeže a členové okresního výkonného výboru. Okresní výkonný výbor měl rovněž vymezena práva a povinnosti, zvláště jako výkonný orgán okresní konference, které byl odpovědný. Ale odpovědný byl i vyšším orgánům strany. Schůzí okresního výkonného výboru se mohli s hlasem poradním zúčastňovat sociálnědemokratičtí členové okresních výborů a zastupitelstev, dále delegátka okresního agitačního kroužku žen, zástupce okresního výkonného výboru mládeže, zástupci okresních organizací dalších zájmových složek strany, dále odborů a družstev, a to vždy po jednom členu.

Župní (krajskou) organizaci vytvářela sociálnědemokratická strana pro volební kraj nebo pro ten kraj, který určil ústřední výbor strany, a to po dohodě s příslušnými župními výbory. (Župní zákon o organizaci republikové správy byl sice v roce 1920 přijat, ale nevstoupil v platnost.) Výkonným orgánem

župní organizace byl župní výkonný výbor a pořadovými orgány župní organizace byly stanoveny jednak župní zastupitelstvo, jednak župní sjezd. Župní sjezd, který byl nejvyšším orgánem strany v župě, tvořili volení delegáti místních politických organizací, důvěrníci místních politických organizací a mládeže a členové župního výkonného výboru. Župní sjezd volil na tři roky a mládeže a členové župního výkonného výboru. Župní sjezd volil na tři roky a mládeže a členové župního důvěrníka a dva místodůvěrníky (jedním z nich měla být podle možností žena) a kromě nich ještě nejvýše 13 členů župního výkonného výboru a šest náhradníků. Činnost župní organizace řídil župní výbor s poměrně rozsáhlými právy a povinnostmi a za svou činnost zodpovídal župnímu zastupitelstvu. Župní zastupitelstvo tvořili okresní a obvodní důvěrníci a členové župního výkonného výboru. Podle organizačního řádu se muselo scházet nejméně jedenkrát ročně a pak mimořádně podle potřeby. V poměru k župnímu výkonnému výboru tvořilo župní zastupitelstvo první pořadový orgán a mělo právo přijímat i prozatímní opatření v záležitostech, které jinak příslušely pouze župnímu sjezdu. Důležitou roli zastupitelstva podtrhoval fakt, že projednávalo návrhy kandidátek do Národního shromáždění.

Vrchol organizační pyramidy tvořila ústřední organizace, jejímž výkonným orgánem byl tradičně ústřední výkonný výbor se sídlem v Praze. Rovněž ústřední výkonný výbor měl své pořadové orgány: zastupitelstvo strany a sjezd strany. Na sjezdu strany se scházeli volení delegáti z okresních organizací a členové ústředního výkonného výboru. Klíčem pro volbu delegátů přitom byl jeden delegát na 500 členů strany podle zaplacených příspěvků v posledním půl roce, volba se uskutečňovala na okresních konferencích. S hlasem porádním se sjezdu zúčastňovali poslanci a senátoři, členové zastupitelstva a kontrolní komise strany, ústřední, krajsí a obvodní tajemníci, řídící redaktoři všech politických časopisů prohlášených za orgány strany a rovněž zástupci ústředního agitačního výboru žen, ústředního výkonného výboru mládeže, Dělnické akademie, svazu dělnických tělocvičných jednot, ústředny odborových svazů, ústředny družstev, Ústředního svazu domkářů a maloročníků, Svazu sociálně demokratických živnostníků, Ústřední organizace sociálně demokratických učitelů a Svazu sociálně demokratických studentů. Demokratičnost organizačních principů sociálnědemokratické strany zřetelně demonstroval fakt, že stranický sjezd byl suverénem při řešení všech podstatných otázek: stanovoval a měnil program a taktiku strany, rozhodoval o přístupu k Socialistické dělnické internacionále, schvaloval účty a zprávy sekretariátů a podniků strany, volil ústřední výkonný výbor a kontrolní komisi a s konečnou platností rozhodoval i o všech dalších záležitostech strany.

Sjezd strany volil ústřední výkonný výbor na tři roky. Volilo se 36 členů a 36 náhradníků, a to s podmínkou, že nejméně jedna třetina členů a jedna

třetina náhradního výkonného výboru musí být zvolena z míst mimo sídlo ústředního výkonného výboru, přičemž se mělo dbát na zastoupení jednotlivých zemí a větších průmyslových středisek. Část pravomocí přenášel ústřední výkonný výbor na představenstvo ústředního výkonného výboru, které tak tvořilo užší vedení celé strany. Představenstvo sestávalo z předsednictva a šesti členů ústředního výboru, ústředního tajemníka a šéfredaktora ústředního tiskového orgánu strany, členem představenstva s hlasem poradním byl předseda kontrolní komise strany. Představenstvo se scházelo ke schůzím každý týden a předkládalo zprávy o své činnosti pravidelným zasedáním ústředního výkonného výboru, která se konala každý měsíc. Schůzí ústředního výkonného výboru se zúčastňovali zástupci všech složek a korporací strany, stejně jako na župní úrovni.

Zastupitelstvo sociálnědemokratické strany, jemuž byl výkonný výbor – podobně jako stranickému sjezdu – odpovědný ze své činnosti, tvořili členové ústředního výkonného výboru, důvěrníci žup a členové zvolení župními sjezdy. Zastupitelstvo právoplatně rozhodovalo o všech záležitostech strany v mezidobí, kdy nezasedal sjezd strany, a zvláště důležitou roli mělo při konečném schvalování kandidátek do zákonodárných sborů. Usnesení zastupitelstva mohl zrušit pouze sjezd a byla závazná pro všechny příslušníky sociálnědemokratické strany i pro všechny její složky. Zastupitelstvo mělo rovněž právo ustavovat zemské organizace pro obvody jednotlivých zemí a právo svolávat zemské sjezdy strany. V organizační praxi měla svébytný význam existence zemské organizace sociálnědemokratické strany na Slovensku a také na Podkarpatské Rusi.

V organizační struktuře sociální demokracie zaujímala významné místo kontrolní komise. Měla oprávnění k veškeré kontrole podniků a institucí strany a organizační řád rovněž stanovoval, jak kontrolu provádět a jak s jejími výsledky nakládat.

Mezinárodní závazky sociální demokracie a organizační otázky s tím spojené se řídily principy Socialistické dělnické internacionály, jejímž členem Československá sociálně demokratická strana dělnická byla. Členy mezinárodního sekretariátu Socialistické dělnické internacionály volil sjezd strany a v mezidobí mezi sjezdy bylo toto právo přeneseno na zastupitelstvo. V Exekutivě Socialistické dělnické internacionály zastupovali sociálnědemokratickou stranu *F. Soukup* a *L. Winter*.

Finanční hospodaření strany se opíralo o systém výběru příspěvků, jejichž výši stanovoval stranický sjezd, a o vytváření a správu volebního fondu strany,

který řídil ústřední výkonný výbor. Všechny organizace strany přispívaly do volebního fondu a zároveň na všech organizačních úrovních zakládaly volební fondy vlastní. Všechny stranické podniky, spolky, instituce i orgány, které neměly politickou činnost jako svůj bezprostřední úkol, byly zavázány považovat příspěvek na volební fond za svou přední povinnost.

Zvláštní organizační ustanovení se týkala organizační výstavby politické organizace sociálnědemokratické mládeže. V organizační struktuře se v zásadě nelišila od struktury sociálnědemokratické strany a platilo přitom, že člen organizace mládeže se po dosažení věku 21 let automaticky stává členem místní politické organizace – z tohoto ustanovení byly možné výjimky, bez nichž by se funkcionářská základna hnutí sociálnědemokratické mládeže stěží mohla udržet. Mládežnická organizace, stejně jako dělnická tělocvičná jednota, měla právo vysílat svého delegáta s hlasem poradním do všech organizačních struktur sociálnědemokratické strany. Organizační stav sociálnědemokratické mládeže ale nebyl příliš uspokojivý, v roce 1923 vykazovalo celkem 87 organizací 2 321 členů, v roce 1926 se tento počet zvýšil na 156 organizací s 4 630 členy. Ve 30. letech nárůst členské základny pokračoval, pro rok 1935 udávalo hnutí sociálnědemokratické mládeže 360 místních organizací, v nichž se registrovalo 9 060 členů.

Ve 30. letech došlo rovněž k rozmachu organizační základny celé sociálnědemokratické strany. Zvýšený počet členů si vyžádal zavedení další organizační jednotky: vedle okresních vznikly i okrskové výbory, které se staly spojovacím článkem mezi okresními a župními výbory a místními politickými organizacemi. Okrskové výbory působily do značné míry jako akční stranické organizace, zajišťovaly zejména propagaci, agitaci a drobnou organizační práci. Rozšířil a ustálil se i počet župních organizací. Jedna z žup byla zřízena na Podkarpatské Rusi, takže jejich celkový počet stoupl na 21.

Po překonání rozkolu se ustavilo vedení strany, v jehož čele stál od sjezdu v Moravské Ostravě *Antonín Hampl* (1875–1942). (Čestným předsedou byl do své smrti *A. Němec*.) *A. Hampl* předsedal představenstvu, v němž jako tajemníci strany působili *Karel Kindl* a *Josef Nosek*, *R. Bechyně*, *Jan Prokeš*, *Luděk Pik*, *Alfréd Meissner*, *Josef Stivín*, *Jaroslav Marek* a později *Vojtěch Dundr* (jako tajemníci strany), za kontrolní komisi se jednání zúčastňoval *František Veselý*.

Ve 30. letech se složení vedení strany částečně změnilo. Na 18. sjezdu byl zvolen ústřední výkonný výbor, který na ustavující schůzi konané 26. května

1937 zvolil vedení strany ve složení: *A. Hampl*, předseda představenstva, *L. Pik*, *Ivan Dérer*, *Betty Karpíšková* a *Jan Aleš*, členové předsednictva, a členové *R. Bechyně*, *František Tymeš*, *A. Meissner*, *Alois Langer*, *F. Němec*, *Jaroslav Hladký*, *Antonín Veselý* a *Robert Klein*. Z titulu svých funkcí v představenstvu strany zasedali *Jaromír Nečas*, *Antonín Remeš* (za kontrolní komisi), *J. Stivín* (šéfredaktor *Práva lidu*), *V. Dundr* (ústřední tajemník), *F. Soukup* (zástupce sociální demokracie v Socialistické dělnické internacionále) a *F. Veselý* (finanční poradce strany).

Vedení strany usilovalo o zkvalitnění odborné přípravy jednotlivých politických rozhodnutí, ať už se týkala postupu strany ve vládě nebo legislativním procesu v poslanecké sněmovně a senátu. Proto ustavilo řadu odborných komisí, jejichž složení bylo schváleno sjezdem a další odborníci do nich byli kooptováni na základě rozhodnutí ústředního výkonného výboru. Komisi bylo zřízeno celkem 15 – pokrývaly všechny významné oblasti politiky sociálně-demokratické strany a soustřeďovaly intelektuální, odbornou kapacitu, kterou tato strana po dvaceti letech státoporné činnosti disponovala.

Pro posouzení stavu organizační a členské základny Československé sociálně demokratické strany dělnické v posledním období existence Československé republiky slouží zpráva o činnosti strany v letech 1937–1938, vydaná k mimořádnému likvidačnímu sjezdu, který se konal 18. prosince 1938. Konstatuje se v ní, že počet místních organizací dosáhl v roce 1937 čísla 6 593 (z toho na Slovensku působilo 1 244 a na Podkarpatské Rusi 154 místních politických organizací) a tyto místní organizace měly celkem 245 316 členů. Pro srovnání uvedme, že v roce 1929 udávala sociální demokracie 155 483 členů – nárůst členské základny činil tedy téměř 100 000 osob. Počtem členstva se nejsilnější stala župa pražská, za ní následovaly župy plzeňská, moravskoostravská, brněnská a lounská. Organizační síť strany v roce 1938 reprezentovalo 21 župních, 36 obvodních, 328 okresních a 351 okrskových výkonných výborů. K 31. prosinci 1937 měla sociální demokracie celkem 64 sekretariátů: jeden ústřední sekretariát v Praze, dva zemské sekretariáty v Bratislavě a Užhorodě, dále župní sekretariáty ve všech 21 župách a 41 sekretariátů obvodních – disponovala tudíž rozsáhlým placeným aparátem.

4. Satelitní organizace

Vnitřní organizační uspořádání Československé sociálně demokratické strany dělnické zajišťovalo satelitním organizacím přímý vliv na politiku strany – ten byl ve znění organizačního řádu prakticky na všech organizačních stupních

výslovně garantován. Proto z rozboru organizačního řádu zároveň vyplývá, jak širokou škálou satelitních organizací sociální demokracie disponovala.

Nejvýznamnější ze satelitních organizací bylo odborové hnutí, což je u strany, v jejímž názvu je přímo uvedeno dělnická, zcela pochopitelné. V odborových svazech soustředěných v centrále **Odborové sdružení československé** bylo v roce 1937 organizováno 748 712 členů, toto číslo ovšem zahrnuje i odboráře, kteří se hlásili k sociálnědemokratické německé odborové ústředně, jež tvořila s Odborovým sdružením československým volnou organizační nadstavbu. Spojená odborářská ústředna v roce 1938 představovala mimořádně cenný vklad pro společnou obranu republiky. Její vedení tvořili: *Václav Němeček* (předseda), *Rudolf Tayerle* (ústřední tajemník a představitel této odborové ústředny od roku 1911) a dále *A. Hampl* a *Robert Klein* a za německé odboráře Rudolf Bahr, Anton Rasher či Paul Kollin. Nejsilnější odborovou ústřednu v rámci Odborového sdružení československého tvořil Svaz kovodělníků, který čítal téměř 100 000 členů, v čele s *A. Hamplem*.

Tradiční čelní místo v organizační struktuře stranických složek sociální demokracie mělo hnutí sociálnědemokratických žen. Koncem roku 1937 vykazovalo 596 místních, 48 okresních, šest obvodních, dvě okrskové a 13 župních výborů žen. Statistiky udávají, že koncem roku 1936 dosáhla organizovanost žen čísla 40 557.

Obdobně význačnou pozici si udržovalo hnutí sociálnědemokratické mládeže. V roce 1937 zahrnovalo 451 organizací (v Čechách 269, na Moravě 137, na Slovensku 25), v nichž bylo soustředěno na 12 000 členů.

Z ostatních složek strany si pozornost zasluhují zvláště dvě: **Svaz dělnických tělocvičných jednot** a **Dělnická akademie**. Svaz dělnických tělocvičných jednot byl členem socialistické tělovýchovné internacionály. V rámci ČSR koordinoval svou aktivitu s dělnickými tělovýchovnými svazy německými a polskými. Pořádal tradiční dělnické olympiády, nesoustřeďoval se ovšem jen na obvyklou tělesnou výchovu a hromadná cvičení, ale také na výchovu k branosti a ošetrovatelské činnosti. Ke konci roku 1935 působilo 1 312 dělnických tělocvičných jednot s 142 325 členy.

Dělnická akademie se soustřeďovala na ideově-osvětovou a lidovýchovnou činnost, ale zároveň představovala i jedno z hlavních center teoretického myšlení. Organizovala bohatou přednáškovou činnost a také výchovu v socialistických školách, a to především prostřednictvím sítě svých poboček.

K 31. prosinci 1936 se organizační základna Dělnické akademie opírala o 79 poboček (z toho bylo 36 v Čechách, 20 na Moravě a ve Slezsku, na Slovensku 16 a na Podkarpatské Rusi sedm). Členství v Dělnické akademii bylo buď individuální (6 375 členů), nebo existovalo i členství přispívajících korporací, v nichž bylo soustředěno dalších 894 přispívajících členů. Odbočky Dělnické akademie disponovaly dobře vybavenými knihovnami a organizovaly celou řadu kulturních akcí: divadelních představení (zvláště ochotnických divadel), promítání filmů, literárních večerů atp. Dělnická akademie působila velmi čile i publikačně (vydávala měsíčník *Dělnická osvěta*), ale publikační činnost vyvíjely i jednotlivé pobočky (kromě Prahy například v Plzni, Bratislavě a Rakovníku). Na sklonku roku 1936 oslavila Dělnická akademie své jubileum: 40 let činnosti a práce pro dělnictví, a to slavnostním 20. řádným sjezdem, který se konal 14.–15. listopadu 1936. Důkazem stále stoupajícího významu Dělnické akademie byl i fakt, že na jaře roku 1938 již soustřeďovala celkem 84 poboček s 11 742 členy.

Velmi důležité postavení mezi satelitními organizacemi sociální demokracie tradičně zaujímal *Československé družstevní hnutí dělnické*. Další složky tvořily *Svaz socialistických živnostníků a obchodníků*, *Ústřední svaz domkářů a maloročníků*, *Organizace učitelů a profesorů sociálně demokratických*, *Svaz československých lékařů sociálně demokratických*, *Zdravá generace* (ústředí dělnické sociální péče o děti), *Svaz sociálně demokratických studentů*, *Svaz dělnických divadel*, *Unie motoristů* a další.

Uvedené silné zastoupení satelitních organizací v politickém, hospodářském, sociálním a kulturním orbitu sociální demokracie je jedním z dokladů jejího soupeření o prioritu na české politické scéně se stranou agrární a zároveň pomáhá vysvětlit, proč byla relativně úspěšnou stranou nejen co do síly členské základny, ale i voličské podpory.

5. Tisk

Po překonání rozkolu se začaly konsolidovat i poměry v sociálnědemokratickém politickém tisku. Podle zprávy o činnosti ČSD pro sjezd v Moravské Ostravě zahrnoval tisk strany celkem 44 deníků, týdeníků, čtrnáctideníků a měsíčníků a spolu s *Dělnickými listy*, vycházejícími ve Vídni, dokonce 45. Také další sjezd (v roce 1927) věnoval politickému tisku strany zvýšenou pozornost; s výjimkou Slovenska byl konstatován dostatek krajinského tisku v jednotlivých župách, ale byla kritizována jeho přílišná roztržitost. K odstranění nejednotnosti měla přispět větší centralizace tisku, která by současně

kromě efektu finančního a organizačního byla přínosem i po stránce politické.

Ústřední tiskové orgány strany reprezentovalo tradiční *Právo lidu* a *Večerník Práva lidu*, šéfredaktorem obou deníků byl *J. Stivín*. Ve všech župách vycházely týdeníky a čtrnáctideníky (často i několik titulů). Deníky však byly vydávány pouze v Plzni (*Nová doba*, šéfredaktor *J. Jirout*), v Brně (*Stráž socialismu*, šéfredaktor *František Svoboda*), v Ostravě (*Duch času*, šéfredaktor *Fr. Čepěk*) a v Bratislavě (*Robotnícke noviny*, šéfredaktor *Fr. Zimák*). Třikrát v týdnu vycházel v Prostějově časopis *Hlas lidu*. Z ostatních novin a časopisů je třeba uvést revue *Akademie* (zodpovědný redaktor *F. Modráček*), měsíčník *Červánky* (*Vojta Beneš*), týdeník *Zář* (*V. Lev*), satirický týdeník *Kopřivy* (*J. Stivín*, píší pod pseudonymem *Foltýn*), měsíčník *Socialistická obec* (*J. Pliml*) a informační měsíčník *Der Klassenkampf in der Tschechoslowakei* (redaktor *K. Víšek*). Pro ženy vycházely *Ženské noviny*, pro mládež *Mladý socialista* a *Omladina*, časopisy pro děti se vydávaly měsíčně (*Náš dorost* a *Zlatá brána*). Celou řadu listů a časopisů vydávaly dělnické tělocvičné jednoty. (Například každých 14 dnů vycházel *Tělocvičný ruch*.) Ze zájmového tisku měl pro politiku sociální demokracie největší význam měsíčník *Dělnická osvěta* (šéfredaktor *V. Patzak*). Ve 30. letech se tisková základna sociálnědemokratické strany dále rozrostla. Ke konci roku 1935 vycházelo již sedm deníků a 29 týdeníků. Samosprávným pracovníkům byl určen časopis *Demokratická samospráva* a občasně vydávaná *Samosprávná korespondence*. Pro informování zahraničí vydávala sociálnědemokratická strana bulletin *Internationaler Nachrichtendienst*. Mezi novými periodiky nabyli větší důležitosti týdeník *Nová svoboda*, do něhož psali především intelektuálové ze skupiny *Dělnické akademie*. Názorově vyhraněná publicistika se objevovala ve studentském časopisu *Úder* a čtrnáctideníku *Útok*.

Svémi stanovisky měl k politice sociální demokracie blízko prestižní deník *Národní osvobození* (zvláště ve 30. letech), který vydávala Československá obec legionářská. Politiku sociální demokracie pravidelně komentovala a zároveň i ovlivňovala kulturně-politická revue *Naše doba*, vydávaná Laichtrovým nakladatelstvím.

Rozsáhlé aktivity v oblasti knižní publicistiky vyvíjelo *Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství*, které se ve své ediční politice řídilo pokyny tiskové komise sociálnědemokratické strany, v jejímž čele stál ve 30. letech přímo předseda strany *A. Hampl*. Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství se snažilo popularizovat výsledky soudobé světové vědy a vedle toho se

významnou měrou podílelo na vydávání umělecké literatury – jednak založilo a úspěšně rozvíjelo edici známou pod názvem Knihovna světové literatury, jednak prostřednictvím edice Křižovatky uvádělo na knižní trh řadu titulů moderní beletrie. Vydávalo ovšem také teoretickou socialistickou literaturu.

6. Vnitrostranické poměry

Československá sociálně demokratická strana dělnická, druhá nejsilnější koaliční strana, nepředstavovala ideový monolit, který by za všech okolností reagoval jednotně. Předurčovalo ji k tomu vnitřní demokratické organizační uspořádání, počet členstva, který se blížil čtvrtině milionu, migrace uvnitř členské základny (zvláště přechody z levé strany československého politického spektra po bolševizačním procesu v KSČ) a konečně i odlišná filozofická a ekonomickovědní orientace teoretických křídel uvnitř strany, jež tvořila koncentrát jejího intelektuálního potenciálu. Teoretické zázemí bylo v mnohém zdrojem nejen programové, ale často i praktickopolitické invence, kterou ČSDSD prokazovala zvláště ve 30. letech.

Sociálnědemokratickou stranu ovšem reprezentovalo především křídlo oficiální. Jeho reprezentanti se uplatňovali v praktické politice, a to v její nejvyšší linii, neboť zastávali významné funkce ve státní moci zákonodárné i výkonné. Vystupovali navenek jednotně, v hlavních cílech politiky sociální demokracie mezi nimi existovala shoda, umocněná pragmatickou snahou uskutečňovat úspěšnou koaliční politiku a podpořená dobrou čitelností oficiální politiky, což umožňovalo vystupovat před politickými subjekty jako důvěryhodný partner. Celá vedoucí garnitura sociálnědemokratické strany se ideově vyhraňovala v době stranického rozkolu v letech 1919–1921, který zásadně změnil politiku sociální demokracie směrem k umírněné evoluční metodě proměny společnosti kapitalistické ve společnost socialistickou, jež by byla zároveň nejtěsněji spjata s politickou demokracií. Ve srovnání s vedením ostatních sociálnědemokratických a socialistických stran sdružených v Socialistické dělnické internacionále představovalo vedení ČSDSD spíše pravicovou orientaci.

Nejčelnějším reprezentantem oficiálního vedoucího křídla se stal A. Hampl. Kromě krátké ministerské epizody z počátku 20. let se plně věnoval výkonu funkce předsedy strany a praktickou koaliční politiku přenechával svým kolegům z vedení. Tak si vydobyl a uchoval gloriolu opravdového dělnického vůdce a bojovníka za sociální spravedlnost, který nebyl bezprostředně dotčen každodenními politickými pŭtkami ve vládě a v tisku. Právě určitá nedotčenost

jeho osobnosti rozeprými, jež přináší každodenní politika, z něho učinila osobu vhodnou pro vedení rozhodujících politických jednání v krizových situacích. Prokázalo se to zvláště v létě a na podzim roku 1938, kdy spolu s předsedou agrární strany Rudolfem Beranem uzavřeli dohody, které zásadně ovlivnily řešení československé krize a modifikovaly celé vnitropolitické uspořádání ČSR. Pro většinu prostých lidí představoval A. Hampl typ vzdělaného, ale zároveň i přímočarého dělnického politika s nesporným morálním kreditem, za nímž stálo i jeho přímé spojení s odborovým hnutím. Po léta totiž zároveň vykonával funkci předsedy největší odborové ústředny v rámci Odborového sdružení československého – Svazu kovodělníků s téměř 100 000 členy.

Pozici hlavního muže vládní politiky sociální demokracie si vydobyl R. Bechyně. Od roku 1922 působil v Pětce a ve 30. letech zastupoval sociální demokracii ve výboru politických ministrů. Stal se tak respektovaným hlavním mluvčím politiky sociálních demokratů v koalici. Od roku 1929 byl i náměstkem předsedy vlády a ve státní hierarchii výkonné moci de facto mužem číslo tři. Přátelil se i s lidmi mimo sociální demokracii, například s Ferdinandem Peroutkou. Podle soudobé terminologie národohospodáře J. Macka představoval typ „politického efektuála“, který se uplatňoval v zákulisních jednáních. Uchoval si však i talent britkého a poučeného žurnalisty.

Významnou pozici si získal i důsledný stoupenec myšlenky československé jednoty I. Dérer (1884–1973), předseda zemského výboru sociálnědemokratické strany na Slovensku. Zastával řadu vládních a ministerských funkcí a zvláště v resortu školství a spravedlnosti prosadil řadu reforem, které modernizovaly školství a československé zákonodárství. Jako úspěšní ministři se uplatnili rovněž J. Nečas (1888–1945), A. Meissner (1871–1950), který patřil k tvůrcům československé ústavy, L. Winter a další.

Na tvorbě sociálnědemokratické politiky se zásadní měrou podílel dlouholetý ústřední tajemník Vojtěch Dundr (1879–1957). Pečlivě spravoval organizační agendu a vedl chod sekretariátu, ale často se stával mluvčím strany v těch případech, kdy nebylo taktické, aby s uváděnými názory vystupovali sociálnědemokratičtí ministři. K oficiálnímu křídlu sociální demokracie dále patřila většina členů představenstva strany, v němž zastávali stabilní roli zvláště šéfredaktor *Práva lidu* J. Stivín, vůdce sociálních demokratů na Plzeňsku L. Pík a z nastupující politické generace se prosazoval především František Tymeš.

Intelektuální centrum strany představovala Dělnická akademie, z níž se rekrutovalo spíše levicové teoretické křídlo ČSDSD. Ve 30. letech se do čela

Dělnické akademie dostala skupina mladých intelektuálů a průbojných publicistů, vedená *J. Fischerem*, *Václavem Patzakem*, *Zdeňkem Kojeckým*, *Volfgan-
gem Jankovcem* a dalšími, která se prezentovala nejen v oblasti formování a teoreticky zaměřenou knižní i časopiseckou publicistikou. Skupina Dělnické akademie se aktivně podílela na činnosti Výboru pro pomoc demokratickému Španělsku a *J. Fischer* se navíc stal i místopředsedou jeho následnické organizace Společnost přátel demokratického Španělska. Vrcholem společenské a politické aktivity skupiny Dělnické akademie byla příprava a vydání manifestu *Věrní zůstaneme* v květnu roku 1938 a následně založení Petičního výboru *Věrní zůstaneme*, který zorganizoval petiční akci na podporu obrany republiky, na níž se shromáždilo jeden a půl milionu podpisů.

Nemarxistické reformní křídlo sociální demokracie vedl národohospodář *J. Macek*, který vyznával zásady tvořivého etického socialismu. Otevřeně vystupoval proti stoupencům marxismu v sociální demokracii a ostře kritizoval samotného Marxe. V národohospodářské teorii se opíral o dílo soudobých západoevropských ekonomických autorit, zasazoval se za uplatnění politiky levných peněz, levného úvěru, požadoval realizaci zásad planismu (zavádění sociálně-hospodářského plánu po vzoru H. de Mana) a v řadě prací dokazoval, že i vytvářením pracovních příležitostí pomocí veřejných investic se dá úspěšně bojovat s projevy hospodářské krize. O jeho názory a programatické práce se sociálnědemokratická strana částečně opírala a *Macek* měl i místo v ústředním výkonném výboru sociálnědemokratické strany. (Skupina Dělnické akademie reprezentující levicové teoretické křídlo takové zastoupení neměla.)

Kolem původně studentských radikálních časopisů *Útok* a *Úder* (a později politického spolku *Směr*) se zformovala skupina teoretizujících publicistů, která představovala nejvíce levicově orientovaný proud uvnitř sociální demokracie, programově se hlásila k učení Karla Marxe. Ke skupině patřili zejména *Jaroslav Čecháček*, *Jiří Pleskot*, *Bohumír Šmýd*, *František Kraus* a jejím hlavním teoretikem se stal *Jiří Stolz*, autor několika knižních titulů na marxovské téma. Tato skupina se v průběhu roku 1934 odštěpila od skupiny Dělnické akademie a zvláště v permanentní polemice s *J. Mackem* a dalšími nemarxistickými národohospodáři, kteří se k jeho zásadám hlásili, se názorově pohybovala na hranici mezi sociální demokracií a komunismem. Tvořila vůči *Mackově* orientaci právě opačný pól ideového spektra uvnitř sociální demokracie. Zároveň ale platilo, že obě tyto protichůdné názorové platformy vyjadřovaly obdiv, loajalitu a sympatie k *A. Hamplovi* a oficiálnímu vedení sociální demokracie a nejednou to daly na stránkách časopisů a revue, kde se uplatňovaly,

zřetelně najevo. Činily tak proto, že v sociální demokracii viděly silnou volební stranu – poměr mezi příslušníky sociální demokracie a voliči byl přibližně 1 : 5. Sociální demokracii, straně širokého názorového spektra, dávali svůj hlas zejména kvalifikovaní dělníci, drobní úředníci, zčásti i živnostníci a ve značném počtu i státní zaměstnanci a sociálně motivovaní příslušníci inteligence.

7. Zapojení do politického systému

Československá sociálně demokratická strana dělnická patřila k nejvýznamnějším a nejsilnějším stranám první Československé republiky. Navázala na svou roli nejmasovějšího iniciátora demokratických přeměn ještě v rámci habsburské monarchie a stala se stranou, která se výrazně zasloužila o vznik samostatného československého státu. Po vzniku Československé republiky objektivně reprezentovala nejpočetnější oporu jejího demokratického politického systému, s nímž pevně spojila vlastní existenci – a projevila to již v krizových letech 1920–1921.

Ve volbách do poslanecké sněmovny Národního shromáždění získala v roce 1925 celkem 631 483 hlasů (8,9 %), v roce 1929 pak 963 462 hlasů (13,0 %) a v roce 1935 dokonce 1 032 773 hlasů (12,5 %), což ve volebních výsledcích znamenalo druhé místo mezi demokratickými československými stranami (za stranou agrární). Sociální demokracie nejen deklarovala, ale fakticky uplatňovala státotvornou politiku a to posilovalo její vysoký koaliční potenciál. Nebylo divu, že se podílela na naprosté většině koaličních vlád, které se v ČSR vytvořily. Jedinou výjimku tvořilo období let 1926–1929, doba vlády panské koalice, kdy byla sociální demokracie z vládní koalice vytlačena.

Léta strávená v opozici pomohla sociálnědemokratické straně překonat vnitřní krizi. Potvrdilo se, že skupině Hradu ve vládě velmi chyběla, a s její pomocí a aktivním přispěním se také sociální demokracie do koaliční vlády vrátila. Po celá 30. léta pak v koaličních vládách úzce spolupracovala s národněsocialistickou stranou, s níž vytvářela příznivé klima pro obhajobu liberálnědemokratického vnitropolitického uspořádání ČSR – spolu se skupinou Hradu představovaly strany demokratické levice jeho hlavní opěrné sloupy. Výrazně to potvrdilo zákulisí a průběh prezidentské volby E. Beneše v prosinci 1935.

Spolupráce sociálních demokratů a národních socialistů reprezentovala „levé“ vyvážení uvnitř československého koaličního spektra, oproti „pravému“

vyvážení, které zastupovala agrární a živnostenská strana, přičemž středová pozice lidové strany vytvářela součást garancí zachování liberálnědemokratického politického systému. Společnou koaliční pozici sociálnědemokratické a národněsocialistické strany vyjadřoval obecný požadavek boje na obranu československé demokracie proti útokům zprava i zleva, který v sobě zahrnoval i principiální odmítání změny v mocenskopolitickém uspořádání ve prospěch politiky lidové fronty, jak ji navrhovali komunisté.

Sociálnědemokratická strana hledala od 20. let cestu k aktivní spolupráci s německou sociální demokracií v ČSR. Při společném postupu v koaličních vládách ve 30. letech se to dařilo, zvláště dokud stál v čele německých sociálních demokratů v ČSR L. Czech (do března 1938). Deklarovaná užší spolupráce s německými sociálními demokraty na poli programovém, politickém a organizačním však zůstala nenaplněna – v neprospěch vnitřní síly demokracie v ČSR a v neprospěch demokratického řešení česko-německých vztahů a demokratické národnostní politiky vůbec.

8. Zhodnocení

Československá sociálně demokratická strana dělnická vstoupila do dvacetileté existence ČSR jako strana svrchovaně státotvorná. Podstatným způsobem přispěla ke vzniku suverénního, nezávislého a demokratického Československa. Plně akceptovala Masarykovu ideu československého státu a princip československé jednoty státní, ale i národní uplatňovala jak ve svém programu a politice, tak i v organizační struktuře. Stála tedy nejen za pozitivy čechoslovakistické ideje při vzniku ČSR, ale i za jejími omyly, které poznamenaly další nedůsledné demokratické řešení otázky česko-slovenských vztahů. S demokratickou reprezentací německé menšiny, zvláště s německou sociální demokracií, hledala bližší porozumění a spolupráci, proklamované záměry se však nepodařilo adekvátně naplnit. Projevilo se to zvláště v rozporném vztahu k podpoře německého novoaktivismu ve druhé polovině 30. let.

Rovněž v základních otázkách zahraniční a vnitřní politiky Československé republiky projevila ČSDSD svou státotvornost a vůči partnerům v koaličních vládách vystupovala jako subjekt čitelný a spolehlivý. Proto také chyběla pouze v koaličním seskupení druhé poloviny 20. let. Ve zprávě k mimořádnému likvidačnímu sjezdu strany (18. prosince 1938) se vedení strany ke vztahu sociální demokracie a republiky vyslovilo následující sebereflexí: „Československou sociální demokracii doporučovala její práce pro republiku. Žádná

politická strana nevykonala pro republiku tolik jako naše strana. V nejtěžších dobách roku 1920, kdy mnozí před velkou vlnou ruského bolševismu ustupovali anebo bezradně se potáceli, byla to sociální demokracie, která, obětujíc vlastní stranu, zachraňovala stát před rozvratem a zničením...“

V nesnadném období druhé poloviny 30. let se ČSDSD jednoznačně postavila na stanovisko obrany republiky a demokracie. Hájila je v těsné součinnosti zejména s národněsocialistickou stranou a skupinou Hradu. Vlastní členstvo a svou milionovou voličskou základnu přitom mobilizovala výzvou k boji na obranu demokracie proti útokům zprava i zleva.

ČSDSD se programově hlásila k myšlenkám demokratického socialismu a v jejich duchu vystupovala na půdě Socialistické dělnické internacionály, kde také obhajovala zásadu nemožnosti spolupráce s mezinárodním komunistickým hnutím. Ideálům demokracie, občanské svobody, sociální spravedlnosti a věrnosti samostatné Československé republice, jimiž se programově definovala, se nikdy nezpronevěřila. Stala se tak jedním z opěrných sloupů liberálnědemokratického režimu první Československé republiky. Převzala tím do své historie jeho podněty a přednosti, ale i jeho nedokonalosti, slabosti a omyly.

ODŠTĚPENECKÉ STRANY

Na vznik odštěpeneckých stran měl rozhodující vliv poválečný ideový kvas a organizační svár, který provázal léta rozkladu ČSDSD. Z marxistické levice, jejíž převážná část se zformovala v komunistickou stranu, se vydělila **NEODVISLÁ RADIKÁLNÍ SOCIÁLNĚ DEMOKRATICKÁ STRANA**. Reprezentovali ji někteří funkcionáři marxistické levice a především odboroví předáci v čele s *Emanuelem Škatulou* (1878–1966), *Josefem Teskou* (1868–1945), *Václavem Brodeckým* (1874–1950) a *Robertem Kleinem* (1885–1941), kteří odmítali přejít na pozice Komunistické internacionály. Neodvislá radikální sociální demokracie se konstitovala po ustavujícím sjezdu KSČ na konferenci konané 26. května 1921 v Praze na Vinohradech. Tato strana měla jen úzkou členskou základnu, ale svůj vliv si podržela v Odborovém sdružení československém. V roce 1923 vytvořila spolu se skupinou B. Vrbenského nový politický subjekt – **SOCIALISTICKÉ SJEDNOCENÍ**. Ani tato organizace však neměla dlouhé trvání, hned následujícího roku se sjednocení rozpadlo a Neodvislá radikální sociálně demokratická strana se vrátila do ČSDSD. Významné pozice si v ní postupně vybudovali *R. Klein* a *V. Brodecký*.

Oficiální vedení sociální demokracie se po 12. sjezdu snažilo udržet jednotu strany a proti radikálním projevům levice, která směřovala ke komunismu, nevystupovalo podle názoru *Fr. Modráčka, J. Hudce* a stoupenců jejich platformy v *Socialistických listech* dosti razantně. Proto se tato skupina výrazně pravicejší a nacionálnější orientace od ČSDSD již na počátku roku 1919 odštěpila. Přijala i vlastní alternativní program, který preferoval zásady družstevního socialismu, propagované *Fr. Modráčkem*. Pod názvem **SOCIALISTICKÁ STRANA ČESKOSLOVENSKÉHO LIDU PRACUJÍCÍHO** samostatně kandidovala ve volbách do Národního shromáždění v dubnu 1920 a získala 58 580 hlasů. Od podzimu 1921 ji začal vnitřně rozdělovat boj mezi *Modráčkovým* a *Hudcovým* křídlem. Spory nevyřešil ani sjezd strany, který se konal počátkem ledna 1923. Strana přijala nový název – **STRANA POKROKOVÝCH SOCIALISTŮ**, ale již v polovině roku 1923 se definitivně rozpadla; *Modráčkovi* přívrženci se vrátili do ČSDSD, *Hudcovi* stoupenci přešli do národní demokracie.

Prameny a literatura

PRAMENY

Archivní

ARCHIV ČSSD PRAHA: fondy k dějinám strany.

ARCHIV NÁRODNÍHO MUZEA PRAHA: fond Pozůstalost dr. I. Dérera a další.

STÁTNÍ ÚSTŘEDNÍ ARCHIV PRAHA: fond PMR – Zprávy o činnosti sociální demokracie 1921–1938 a další; fond MV – XD; Laurinův archiv; výstřižkový archiv MZV.

Tištěné

Protokoly 12.–18. sjezdu Československé sociálně demokratické strany dělnické. Praha 1919, 1924, 1927, 1933 a 1937.

Zpráva ku sjezdu Československé sociálně demokratické strany dělnické, konanému ve dnech 19. až 21. dubna 1924 v Moravské Ostravě. Praha 1924.

Zpráva k 15. řádnému sjezdu Československé sociálně demokratické strany dělnické ve dnech 15.–18. dubna 1927 ve Smetanově síni Obecního domu hl. města Prahy. Praha 1927.

SOUKUP, František: *28. říjen 1918, 1–2.* Praha 1928. 1 251 s.

KOUDELKA, Jaroslav: *Rozkoly v socialismu.* Praha 1933. 223 s.

Program hospodářského oživení. Jak opatřiti lidem práci. Praha 1933. 97 s.

Co chtějí socialisté. Praha 1934. 52 s.

MACEK, Josef: *Cesta z krise.* 2. vyd. Praha 1935. 191 s.

- Za hospodářskou obnovu státu. Boj strany sociálně demokratické za hospodářské oživení a návrhy...* Ed. F. VESELÝ. Praha 1935. 254 s.
- PEŠKA, Zdeněk: *Socialisté a mezinárodní politika*. Praha 1936. 51 s.
- VOZKA, Jaroslav: *Úvod do socialismu*. Praha 1937. 275 s.
- Zpráva o činnosti Československé sociálně demokratické strany dělnické v letech 1933–1936, vydaná k 18. řádnému sjezdu v Praze ve dnech 15. až 17. května 1937*. Praha 1937. 381 s.
- SOUKUP, František: *Revoluce práce*. Praha 1938. 813 s.
- Zpráva o činnosti Československé sociálně demokratické strany dělnické v letech 1937–1938, vydaná k mimořádnému likvidačnímu sjezdu v Praze dne 18. prosince 1938*. Praha 1938. 69 s.
- Na paměť soudruha Antonína Hampla narozeného 12. dubna 1874 v Jaroměři, umučeného 17. května 1942 v Alt-Moabit v Berlíně*. Jaromeř 1944. Nestr. (19 s.)
- Zpráva k 20. manifestačnímu sjezdu strany konanému ve dnech 18.–21. října 1945 v Praze v Obecním domě hlavního města Prahy*. Praha 1945.
- DÉRER, Ivan: *Slovenský vývoj a luďácká zrada*. Praha 1946. 364 s.
- KOJECKÝ, Zdeněk: *Československá sociální demokracie včera a dnes*. Brno 1946. 158 s.
- BECHYNĚ, Rudolf: *Pero mi zůstalo*. Praha 1947. 244 s.
- In memoriam Rudolfa Tayerleho*. Praha 1947.
- DÉRER, Ivan: *Antifierlinger*. Rkp. KNM Praha.
- Politické programy Československé a Československé sociálně demokratické strany dělnické 1878–1948*. Ed. Petr PROKŠ. Praha 1999. 283 s.

LITERATURA

- VOLF, Miloslav: *Sociální a politické dějiny československé v hlavních obrysech*. Praha 1948. 281 s.
- Osmdesát let Československé sociální demokracie (1878–1958)*. Ed. Adolf MOKRÝ. Londýn 1958. 232 s.
- HORÁK, Jiří: *The Czechoslovak Social Democratic Party*. Columbia University Press 1960.
- MENCLOVÁ, Jarmila: *Z archivu Čs. sociálně demokratické strany dělnické*. Praha 1966.
- KUKLÍK, Jan: *Petiční výbor „Věrní zůstaneme“ v období Mnichova a za druhé republiky*. Československý časopis historický, 17, 1969, č. 5, s. 681–711.
- HÁJEK, Jiří: *Sociální demokracie a obrana demokratického zřízení v Československu v letech 1935–1938*. In: *Studie z dějin předmnichovské republiky*. Samizdat 13, Praha 1983.
- Přehled československého odborového hnutí*. Praha 1984. 677 s.
- PFÄFF, Ivan: *Historické kořeny reformního hnutí v české společnosti*. Kolín nad Rýnem 1988. 143 s.
- TOMEŠ, Josef: *Kdo byl kdo v Československé sociální demokracii*. Praha 1991. 38 s.
- PFÄFF, Ivan: *Česká levice proti Moskvě 1936–1938*. Praha 1993. 134 s.

- BELDA, Josef – GALANDAUER, Jan – HÁJEK, Miloš – HRADILÁK, Zdeněk – PASÁK, Tomáš: *Dějinná cesta české sociální demokracie 1878–1989*. Praha 1996. 54 s.
- KÁRNÍK, Zdeněk: *Socialisté na rozcestí: Habsburk, Masaryk či Šmeral*. 2. vyd. Praha 1996. 554 s.
- Kapitoly z dejín sociálnej demokracie na Slovensku*. Editor a vedoucí autorského kolektivu Stanislav SIKORA. Bratislava 1996. 499 s.
- Česká strana sociálně demokratická. Sborník ke 120. výročí založení strany*. Ed. Slavomír KLABAN. Praha 1998. 145 s.
- KUKLÍK, Jan: *Hledání cesty k demokratickému socialismu*. In: K novověkým sociálním dějinám českých zemí, 3. Praha 1998, s. 59–91.
- POKORNÝ, Jiří: *Odborové sdružení československé a obrana republiky v roce 1938*. In: *Pohledy*, 1998, č. 6, s. 1–5.
- TOMEŠ, Josef: *Průkopníci a pokračovatelé. Osobnosti v dějinách české sociální demokracie 1878–2003. Biografický slovník*. Praha 2004. 197 s.